

KNJIŽEVNA VRSTA *JUDITE* U RAZVOJU EPA OD ANTIKE DO ROMANTIZMA

István Lőkös

UDK: 82-13
821.163.42–13 Marulić, M. 09
Izvorni znanstveni rad

István Lőkös
Filozofski fakultet
Debrecen Eger

Ep kao pojam klasične književne vrste u 20. je stoljeću postao prilično problematičan u književnopovijesnoj i estetskoj terminologiji. Kritičari publicističkog tipa, pa i estetičari često npr. spominju neke romane ili filmove kao epove samo zbog opsega književnog djela ili filma. Tako je s Tolstojevim velikim romanom *Rat i mir*, ali često se govori i u javnom životu »o epskim događajima«, »o epskim junacima«, o herojima svakodnevice o kojima bi se mogao pisati ep. I u stručnoj literaturi pojam epa se proširuje kad se piše npr. o različitim varijantama nacionalnih epova. »Epove poznaju gotovo svi narodi« — kaže Tvrtko Čubelić u svom *Književnom leksikonu*¹ te u nabranju primjera spominje sumersko-babilonski *Gilgameš*, staroindijske epske pjesme *Mahabharata*, *Ramayana*, starofrancusku *Pjesmu o Rolandu*, staroruski »ep« *Spjev o pohodu Igorovu*, finsku *Kalevalu* itd. zajedno s klasičnim epovima, tj. Homerovom *Ilijadom* i *Odisejom* odnosno Vergilijevom *Eneidom*.²

I klasifikacija epova ima veoma širok spektar u najnovijim priručnicima književne teorije, posebno u onima školskim. Neko vrijeme u stručnoj se literaturi preciznije i nijansirane objašnjavala razlika između klasičnih, tj. grčko-latinskih (*Ilijada*, *Odiseja*, *Eneida*) i tzv. nacionalnih epova (*Vitez u tigrovoj koži* gruzijskog epičara Šote Rustavelija, *Kalevala* Eliasa Lönnrota, *Spjev o pohodu Igorovu*, njemačka *Pjesma o Nibelunzima*, ep portugalskog pjesnika Louisa Vaza de

¹ Tvrtko Čubelić, *Književni leksikon*, Zagreb, 1972, str. 140.

² Isto, str. 141-144.

Camõesa *Luzitanci* itd.). Istodobno u klasifikacijama se osjeća nestabilnost u definiranju pojma spomenute književne vrste i poteškoće same klasifikacije. O tome u *Književnom leksikonu* Tvrtko Čubelić piše: »Klasifikacija epova, slično kao i klasifikacija romana, nailazi na velike teškoće jer ne postoji jedinstven i općenito priznat kriterij prema kojemu bi se epovi primjereno grupirali. Bolji epovi, jednako kao i bolji romani, pokazuju složena i kompleksna svojstva, te ih je nemoguće potpunije obuhvatiti i odrediti samo prema jednom svojstvu i jednom kriteriju. A ipak su i epovi svrstani u različite skupine koje su mogle dati samo približnu obavijest o strukturi i karakteru epa.«³ Klasifikacija u Čubelićevoj interpretaciji pokušaj je kako bi se definirali najvrjedniji epovi svjetske književnosti u estetskom smislu. Prema već tradicionalnim shvaćanjima i koncepcijama teorije književnih vrsta, on prikazuje »neke osnovne grupe i najznačajnije primjere«. To su »povijesno-junački ep« (npr. *Gilgameš*, *Ilijada*, *Odiseja*, *Eneida*, *Pjesma o Nibelunzima*, Gundulićev *Osman* itd.); »romantički ep« (npr. *Vitez u tigrovoj koži* Šote Rustavelija, *Mahniti Orlando* Lodovica Ariosta; *Krst pri Savici* Francea Prešerena itd.); »religiozni ep« (npr. Danteova *Božanstvena komedija*, Marulićeve *Judita* i *Davidijada*, *Oslobođeni Jeruzalem* Torquata Tassa, *Mesija* Friedricha Klopstocka, *Izgubljeni raj* Johna Milтона, *Luča Mikrokozma* Petra Petrovića Njegoša); »idilički ep« Goetheov *Herman i Doroteja*, *Mirèio* provansalsko-francuskog pjesnika Frederica Mistrala, *Dom i svijet* Franje Markovića itd.); »životinjski ep« (starogrčki ep *Boj žaba i miševa*, Goetheov *Lisac Reineke*; »junačko-komički ep« (*Oteto vjetro* Allesandra Tassonija, *Otmica uvojka* Aleksandra Popea, Čubelić ne poznaje ali ovdje vrijedi spomenuti Petőfijevo djelo *A helység kalapácsa*, tj. *Čekić naselja* koje je stvarno parodija, ali pjesnik se služi skoro svim tradicionalnim rekvizitima epa); »didaktički ep« (npr. Hesiodovi *Poslovi i dani*, Vergilijeve *Georgike* itd.); »filozofijski ep« (npr. *O prirodi* rimskog pjesnika filozofa Tita Lukrecija Kara).

Iz navedenih primjera vidi se da ep kao književna vrsta postoji od antike do najnovijih vremena, ali iz te klasifikacije epova neće biti jednoznačno da u povijesti epa posebno poglavlje zauzima genetički razvoj tipa europskog epa koji počinje s Homerom, nastavlja se Vergilijem, Klaudijem Klaudijanom, itd., pa npr. Marulićem, Nikolom i Petrom Zrinskim, te u doba romantizma s nekim mađarskim pjesnicima, osobito s Vörösmartyjem, Petőfijem, Jánosom Aranyom. Taj tip europskih epova konzekventno je sačuvao klasičnu, tj. antičku tradiciju te književne vrste, dok drugi tipovi (*Kalevela*, *Božanstvena komedija*, *Spjev o pohodu Igorovu* itd.) uopće ne poznaju spomenutu tradiciju. Kad govorimo o klasičnim rekvizitima epa, mislimo najprije na antičku epsku strukturu, tematiku, versifikaciju, stilske formule (kao ekspozicija, invokacija, stalni epiteti, epska naracija, enumeracija, *in medias res*, *deus ex machina*, epske poredbe itd.).

Među tim značajkama epa može se nabrojati još nekoliko koje karakteriziraju ep u starom vijeku, ali kojima se i u kasnijim stoljećima europske literature služe

³ Isto, str. 141.

pjesnici epske poezije. Ovo su najkarakterističnija svojstva: heksameterski epski, narativni pripovjedački oblik; narator nastupa u prvom licu jednine prezenta, ponekad dopušta da i sami junaci govore; »gest uzvišenosti« — riječima njemačkog klasičnog filologa W. Kirscha »Gestus des Erhabenen«,⁴ koji se izražava zatvorenim rječničkim blagom i u arhaiziranom jeziku; u epovima uvijek se zbivaju velike stvari; junaci epova uvijek su ličnosti velikog formata i njihovi su postupci uvijek značajni, teški i ozbiljni; ozbiljne i značajne su i teme epova.

Pregledavajući razvoj klasične vrste epa od antike do romantizma, možemo ustanoviti da su se pjesnici poslije Vergilija s jedne strane sačuvali osnovne crte, a s druge u različitim razdobljima europske kulture (srednji vijek, renesansa, barok, klasicizam, romantizam) umjesto klasične versifikacije služili narodnim tipovima stiha. Nadalje ustanoviti je i to da različite mijene unutar književne vrste epa nisu nužno oslabile estetsku vrijednost epova renesanse, baroka, romantike: epovi Tassa, Zrinskih, Gundulića, Vörösmartyja postali su značajna djela u razvoju svjetske književnosti. S ovoga gledišta možda će biti korisno nekoliko konstatacija i u svezi s Marulićevom *Juditom*.

Zamijetimo najprije da je ep — prema riječima Dunje Fališevac, »[...] visokohijerarhizirana književna vrsta u poetološkom vrijednosnom sustavu kanoniziranom još od antičkih vremena [...]«⁵ — i u Marulićevo doba u stanju stalnog obnavljanja. Čak bi se moglo ustvrditi da upravo s Marulićem počinje njegova renesansa. Kad pedesetogodišnji Marulić stvara *Juditu*, Ariosto se još muči sa službom kardinala Ippolita d'Estea i tek oko 1507. počinje se baviti *Bijesnim Orlandom*,⁶ dok prva inačica biva tiskana tek 1516, a konačni tekst, kao treće izdanje, 1532. godine.⁷ Najveći stvaratelj talijanskog i europskog baroknog epa, Torquato Tasso, imao je 1501. samo osam godina, a prvo »službeno« izdanje *Oslobođenog Jeruzalema* izišlo je tek 1584. Dodamo li da se *Bijesni Orlando* poetološki temelji na francuskom povijesno-junačkom epu *Chanson de Roland*, a ne na Homerovu i Vergilijevu tipu književne vrste epa, značenje *Judite*, kao epa napisanog n a n a r o d n o m j e z i k u, bit će još veće. Moglo bi se reći da je *Judita* bila uvertira, svečani umjetnički nastup klasičnog tipa književne vrste. Sve nam to potvrđuje bogatstvo estetske dimenzije i umjetnička vrijednost Marulićeva epa.

Govoreći o estetskim vrijednostima *Judite*, moramo polemizirati sa shvaćanjem Petra Skoka koji je u povodu petstogodišnjice Marulićeva rođenja pisao da »iz Marulićeve poslanice izlazi, da je njegov religiozni epos prestilizirana biblijska pripovijest. To znači, da nije originalni narativni dio, nego samo stilistički.

⁴ W. K i r s c h, *Die lateinische Versepeik des 4. Jahrhunderts*. Berlin, 1989, str. 21.

⁵ Dunja F a l i š e v a c, »*Judita* Marka Marulića«, *Forum*, br. 4-6, Zagreb, 2001, str. 449.

⁶ Imre M a d a r á s z, *Az olasz irodalom története* (Povijest talijanske književnosti). Budapest, 1993, str. 142.

⁷ I s t o, str. 142-143.

To je u literarnoj historiji ista pojava, koju vidimo na primjer u francuskoj *tragédie classique*. Ni njezina materija nije originalna, nego je originalan samo stil.⁸

Stilistička analiza Petra Skoka nedvojbeno potvrđuje stilske novosti i vrijednosti, čak i originalnost Marulićeva epa, s njegovim tvrdnjama i prijedlozima potpuno se slažemo. Drugačija je stvar u vezi s pitanjem »narativnog dijela« epa koji, prema njegovu shvaćanju, nije originalan, slično kao »na primjer u francuskoj *tragédie classique*«. U ovom slučaju Skok se vara kad se ne obazire na obvezatno književnoteorijsko i poetološko shvaćanje renesanse o *imitaciji*. Ta teorija ne samo da dopušta prestilizaciju materijala nekog drugog književnog ili povijesnog djela ili teksta, nego određuje faktičnu imitaciju povijesnih događaja. Prema tom shvaćanju, pjesnik pripovjedačkog djela obvezno mora pjevati o stvarnosti. Ta »stvarnost«, naravno, može biti biblijski, mitološki, povijesni događaj koji se čita u djelima starih pisaca. Mađarski epski pjesnik 16. stoljeća Sebestyén Tinódi »pisao je sve vrste epike XVI. stoljeća, lepu povest o Jazonu i Mediji (pre 1540), te biblijske povesti o Juditi i Davidu. Ali najpoznatije područje njegovog delovanja jeste istorijska pesma o savremenim događanjima. Često je govorio o bitkama s Turcima na osnovu ličnog utiska i neposrednog posmatranja, pa mu pesme imaju vrednost istorijskih izvora. [...] U svojim istorijskim pesmama prvenstveno je nastojao da bude verodostojan: '... ni radi dara, ni radi prijateljstva, niti radi straha krivo ne zapisah, ovo malo što zapisah, istinito zapisah' – izjavljuje u predgovoru *Hronike*«,⁹ koje djelo je bilo okvir svih njegovih epskih (biblijskih, mitoloških, povijesnih) pjesama.

U slučaju Marulićeve *Judite* »biblijski materijal« je izvor radnje, ako želimo: povijesna istina. Ta građa u naraciji se naravno umjetnički preoblikuje: pjesnik transponira u novu kompoziciju i ova transpozicija je popraćena stilističkim sredstvima i stalnim epskim formulama, autor kristijanizira kad »[...] kao angažirani pripovjedač [...]« manifestira »[...] svoja religioznokršćanska, moralno-etička i ideološka uvjerenja«. ¹⁰ Marulić kao *poeta eruditus* svojega doba prati književnoteorijsku praksu *imitacije*, što kod njega znači da u kompoziciji svoga epa, uz biblijske građe *Knjige Judite*, integrira niz ostalih biblijskih motiva, tradiciju antičke mitologije, neke epizode staroga doba (Marko Antonije i Kleopatra; Aleksandar Veliki; Antioh, kralj Sirije itd.), čak na jednom mjestu parafrazira Danteove stihove.

Stoga možemo tvrditi da je Marulićeva *Judita* u smislu renesansne poetologije originalno književno djelo koje u europskom kontekstu reprezentira klasičnu književnu vrstu u moderniziranoj formi. Navodimo neke od najvažnijih dokaza za tu tvrdnju.

⁸ Petar S k o k, »O stilu Marulićeve *Judite*«, *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića, 1450-1950*, JAZU, Zagreb 1950, str. 175.

⁹ Imre B a n – Janoš B a r t a – Mihalj C i n e, *Istorija mađarske književnosti*, Matica srpska – Forum, Novi Sad 1976, str. 34.

¹⁰ Dunja F a l i š e v a c, nav. djelo, str. 446.

Marulićeva recepcija antičkog epa nedvojbeno je činjenica, što potvrđuje i Petar Skok kad piše: »Po zakonu 'zakonu starih poet' on je upotrebio, prvo, rekvizite antičke epopeje, kataloge, deskriptivni način prikazivanja lica i događaja; drugo, upotrebio je stilska sredstva klasičnih epova i, treće, trope i figure poznate iz klasične starine.«¹¹ Selektivni katalog epskih svojstava može početi konvencionalnom definicijom predmeta epa, prema kojoj je predmet epa uvijek kakav veliki događaj u životu jednog naroda. U slučaju *Judite* ovaj događaj je asirska ugroženost grada Betulije (što je simbolična situacija: ako grad padne u neprijateljske ruke, to će biti katastrofa čitavog židovskog naroda). Dokazi za sve to pregnantno su izraženi u drugom pjevanju kad Akior govori Holofernu o židovskom narodu aludirajući na bijeg Židova iz Egipta, na seobu u pustinji, na babilonsko ropstvo itd., i priča o tome da je uvijek spašavao Židove kada su bili vjerni svojem Bogu ali ih je kažnjavao kad su griješili. Ako Židovi ni sada nisu griješili, onda će im Bog opet pomoći; stoga je neizvjesno hoće li ih asirska vojska pobijediti.

Drugi je primjer jedan od najtipičnijih svojstava epa: invokacija. Na početku *Judite* nalazimo *invokaciju* u stilu klasičnih epova, u kojoj pjesnik zaziva više sile. Marulić se s jedne strane služi rekvizitima klasičnih invokacija, ali istodobno kristijanizira svoj tekst kad piše:

Dike ter hvaljen'ja presvetoj Juditi,
smina nje stvore[n]ja hoću govoriti;
zato ću moliti, bože, tvoju svitlost,
ne hti[j] mi kratiti u tom punu milost.
Ti s' on ki da kripost svakomu dilu nje
i nje kipu lipost s pošten'jem čistinje;
ti poni sad mene tako jur napravi,
jazik da pomene ča misal pripravi.
Udahni duh pravi u mni ljubav tvoja,
da sobo[m] ne travi veće pamet moja,
bludeći ozoja z družbo[m] starih poet,
boge čtova koja, kimi svit biše spet.
Da ti s'nadasve svet, istinni bože moj,
ti daješ slatko pet, vernim si ti pokoj,
a ne skup trikrat tvoj divička okola,
pridavši još u broj s kitarom Apola.
Uzdvigni odzdola glas moj k nebu gori
gdi tvoja pristola čtuju svetih zbori,
da der u tvem dvori bude ti uslišan,
dokol izgovori od Judite pisan.

(I, 1-20)

¹¹ Petar Skok, nav. djelo, str. 181.

U tekstu nalazimo sve ono što su epski pjesnici novijih vremena naučili od Vergilija, tako npr. »[...] modusi i oblici izlaganja epske građe: funkcionalno nizanje dinamičnih motiva koji radnju pokreću naprijed izmjenjuje se skladno i proporcionirano s epskim digresijama, katalozima, opisima junaka i junakinje, mjesta, vremena i prostora kao i s pripovjedačevim komentarima«,¹² piše Dunja Fališevac, potvrđujući da Marulićev ep odgovara svim svojstvima književne vrste. S gledišta kompozicije jedan od najvažnijih elemenata je nabranje, koje se nalazi i u *Juditi*. Opis Holofernove vojske svakako je jedan od najljepših odsječaka epa, pjesnička tvorevina na najvišoj razini, posebna kompozicijska jedinica u kompoziciji čitavog teksta. Ovdje se vidi, među ostalim, kako je autor transponirao prozni biblijski sažeti tekst u originalno pjesničko djelo s estetskim vrijednostima. Opis Holofernove vojske u tekstu *Vulgate* ograničava se na sljedeće u *Knjizi o Juditi*: »7. Tunc Holofernes vocavit duces, et magistratus virtutis Assyriorum: et dinumeravit viros in expeditionem, sicut praecepit ei rex centum viginti millia peditum pugnatorum, et equitum sagittariorum duodecim millia, 8. omnemque expeditionem suam fecit praeire in multitudiae innumerabilium camelorum, cum his quae exercitibus sussicerent copiose, boum quoque armenta, gregesque ovium, quorum non erat numerus. 9. Furmentum ex omni Syria in transitu suo parari constituit. 10. Aurum vero, et argentum de domo regis assumpsit multum nimis. 11. Et profectus est ipse, et omnis exercitus cum quadrigis, et equitibus, et sagittariis, qui cooperuerunt faciem terrae, sicut locustae.« (*Liber Judith* 2,8-11)

Iz ovog sažetog deskriptivnog teksta, posredstvom i imitacijom »opisa Kserksove vojske u sedmoj knjizi Herodotove povijesti [...]«¹³ Marulić je komponirao umjetničko epsko nabranje europskog nivoa, koje sa svojom strukturom, pikturalnošću, slikovitošću i burnošću čini jedan od umjetnički najuspješnijih dijelova epa. Nakon priopćenja brojčanog stanja asirske vojske odmah daje opis vanjštine a istovremeno vidimo i kretanje ove zastrašujuće armade. Slikovito predstavlja Marulić hijerarhiju asirske vojske: na čelu su veziri i »okolo jizdeći asirski hercezi // bani tere knezi visoka plemena // sluge ter vitezi«, zatim »svega naparcena tuj kola škripahu, // tuj noseć brimena kamil'je stupahu; // tuj voli kasahu, tuj bravi potiču, // pastiri zvzdahu za njimi i viču.« Galamu goleme vojske povećavaju zvuci bubnjeva, truba, gajda i citara te spjev boraca. Sve ovo je vjerna slika istočnih vojski i možemo pretpostaviti da je nešto slično i sam Marulić mogao vidjeti kad su se Turci pojavili pod zidinama Splita.

A u centru je Marulićeve slike asirske vojske Holoferno i okolo njega, kao živa tvrđava, mnoštvo strijelaca, praćkara, kopljaša. »Njih ti z bedar stranom koleša šćićahu, // ka grede ravninom konji potezahu; // sprid i zad jahahu vitezi železni, // kopja jim se sjahu i meči bodežni.« (I, 217-220)

¹² Dunja Fališevac, nav. djelo, str. 447.

¹³ Marko Marulić, *Judita*, epska pjesma u šest pjevanja. Uredio i protumačio Marcel Kušar. Uvodom popratio Petar Kasandrić. Zagreb, 1901. str. LX.

Sam Holoferno je prikazan kao zastrašujuća i odurna ličnost. Slika koju je Marulić o njemu crtao vrlo je živa i ekspresivna, za čitatelja će biti odmah antipatičan, oličenje oholosti i zloće:

... on ti sijaše oholo, visoko,
a sam pogledaše po vojsku široko;
karvavo mu oko, čarljen biše obraz,
brada jur nikoko prosida, debel haz.
Poćaše se i u mraz, toko biše prtil,
vas obal kako praz ki još ni strižen bil;
a biše se povil svionim skenderom
i gojtane pustil, kićene biserom.
Šapka staše s perom na glavi, doli pak
na bedrih sa srebrom sablja tere bičak
gledaše ti ga svak; lipo ga odivaše
dolama, ke utak zlatom prosivaše.

(I, 233-244)

Dunja Fališevac upozorava da je kompozicija *Judite* »[...] izgrađena (je) na simetrično utemeljenoj antitezi Judita – Holoferno, odnosno Židovi – Asirci [...]«¹⁴ Dodali bismo tome da, ako pažljivo pratimo karakterizaciju glavnih likova epa, konstatirat ćemo da se karakter Judite i Holoferna razvija u obrnutom pravcu. Do pojave Judite u asirskom taboru Holoferno je hiperbolizirana zastrašujuća ličnost, njegova neizmjerena oholost je u skladu s njegovom fanatičnom vlašću, s golemom vojskom u pozadini. Fanatična oholost najpregnantnije se vidi u sceni kad Akiora kazni jer on iskreno objasni mogućnost da će se Židovi spasiti ako će im Bog pomoći u toku opsade i asirskog napada Betulije. Poslije Juditine pojave u radnji Holofernova vlast i moć postupno će oslabjeti. Judita već u prvom trenutku začara ohologa vojskovođu i u daljnjem toku radnje sve više će biti prisiljen povući se u defenzivu. Opis ovoga tijeka toliko je uvjerljiv da u čitatelja nema ni traga sumnje da će Judita postići svoj cilj i pobijediti neprijatelja. U toku zbivanja stalno je prisutna motivacija molitve, što je stalni dodir između Judite i boga, koji će na kraju izvršiti pretkazivanje Akiorovo.

Ovdje moramo podsjetiti na luk radnje koji počinje Akiorovim poniženjem u asirskoj vojsci a završit će u onom trenutku kad on, tj. Akior

...u subit prenu se ugledav
glavu ka ga ubit reče, totu zagnav;
i ništar ne postav, pristrašen poniknu,
kako na koga lav iznevarke riknu.
Kad se dviže, kleknu polag njeje nogu
pokloniv se reknu: Blažena s' pri bogu,

¹⁴ Dunja F a l i š e v a c, nav. djelo, str. 447.

bogu tvom ki mnogu svim po te milost da;
moć njega svemogu hvaliti će svuda
po svem svita stogu, sluti budeš kuda.

(V, 341-349)

Prizor krvave Holofernove glave dovest će ga do katarze:

... jerbo vi kolika moć biše
boga, kim dobiše, poganski blud pusti
u ki pri živiše, poča zakon bljusti.
Boga sarcem, usti jednoga počtova,
njega t' ne popusti. Pokol se obrizova,
tuj vazda stanova sa obitil'ju svom,
sveto životova do konca u gradu tom.

(VI. 26-32)

U strukturi radnje Akiorova epizoda jedan je od važnijih slojeva; pjesnik *Judite* stvorio je pravi renesansni kolorit u epu kad opisuje ugošćivanje Akiora u Betuliji, vizualno i pikturalno, živopisno stvorivši autentičnu atmosferu u kojoj sudjeluje mnoštvo Betulijaca i u kojoj je živo oslikana »gozbeno svečanost« u renesansnom ambijentu, doduše ipak suzdržano, zbog vojne situacije i opasnosti.¹⁵

Uz spomenute strukturalno-kompozicijske lukove napomenuti je i psalamsku motivaciju kojom je isto tako protkana cijela struktura epa, da bi na kraju radnje ova motivacija dostigla vrhunac u *kantiku Judite*.¹⁶

Uzmemo li u obzir osnovnu činjenicu da je svako umjetničko djelo zatvorena struktura koja ima početak i završetak, moramo pokloniti veću pažnju *invokaciji* i *eksplicitu*.

Na ovo svojstvo upozorio je već Petar Skok: »Dok je Marulić u naslovu svoga epa rekao, da je u njegovu djelu 'storija svete udovice Judite u versih harvacki složena', ovdje [tj. u šestom pjevanju od 443 do 441 stihova], govori o djelu pisanom slovinskim slovima, dakle terminologijom Kačića i Dubrovčana, iz čega se vidi, da mu ta dva termina znače isto.«¹⁷

Dodali bismo tome riječi Mirka Tomasovića koji citira Marulićev list Jeronimu Ćipiku i na temelju lista s pravom očituje »[...] da Marulić hrvatski imenuje kao materinski jezik [...] te da on je ustrojio *more poetico*, po pjesničkom običaju, dakle s punim literarnim zauzimanjem u odnosu prema tekstu, što mu je donijelo toliko zadovoljstva i samosvijesti, da se osjećao Danteom 'slovinjskog jazika'«. ¹⁸

¹⁵ Mirko T o m a s o v i ć, *Marko Marulić Marul*, Zagreb-Split, 1999. str. 200.

¹⁶ O psalamskim motivima vidi: István L ő k ő s, Psalamska motivacija u »Kantici ali pisni« Juditinoj, *Colloquia Maruliana* XII, Split, 2003, str. 263-272.

¹⁷ Petar S k o k, nav. djelo, str. 179.

¹⁸ Mirko T o m a s o v i ć, nav. djelo, str. 181.

S gledišta epskih svojstava u *Juditi* zamjećujemo izostanak tradicionalnog postupka *deus ex machina* i slike podzemlja, odnosno mitološkog onostranog svijeta. Neke osobe klasične mitologije pojavljuju se npr. u poredbama, ali one ne sudjeluju u oblikovanju radnje kao u epovima Vergilija, Tassa, Zrinskoga, čak i u *Otmici uvojka* Aleksandra Popea. Izostanak tih figura ima teološki razlog. Marulić je želio napisati kršćanskoduhovni ep, i sve ovo što bi bila zadaća mitoloških lica u rješavanju konflikata u toku radnje, u *Juditi* rješava Bog koji je Juditin oslonac od trenutka njezina pojavljivanja u radnji do ubijanja Holoferna i njezina uspješnog bijega iz asirskog tabora. Bog je za Juditu vjerski i moralni oslonac, no on se i uplete u zbivanje kad je njegova pomoć najpotrebnija (npr. očaranost Holoferna Juditinom ljepotom, pijanstvo Holoferna i cijele asirske vojske). Tako je *deus ex machina* zapravo stalno prisutan u tijeku događaja.

Nakon što smo se osvrnuli na prisutnost najvažnijih epskih svojstava, moramo pokušati odgovoriti i na pitanje koje mjesto zauzima Marulićeva *Judita* u razvoju europske epske poezije klasičnog tipa od postvergijanskog doba do romantizma. Uzmemo li u obzir žanrovske promjene koje se pojavljuju u epu vergilijanskog tipa od Iuvenka do Tassa, Zrinskoga, Gundulića, pa do romantičara Vörösmartyja, koji je skoro potpuno rehabilitirao epski žanr klasičnog tipa, moramo ustanoviti da je na početku 16. stoljeća Marulić bio jedan od europskih epskih pjesnika koji su težili zadržati tradicionalne osobine klasičnog epa, ali su istovremeno obnavljali neka svojstva žanra. U nizu europskih epova do romantizma moramo registrirati Marulićev ep s jedne strane kao nasljednika vergilijanskog tipa epa, a s druge početak obnovljenog tipa epa koji preko baroka i klasicizma u doba romantizma opet stiže do klasične inačice.

I s t v á n L ő k ö s

THE LITERARY GENRE OF MARULIĆ'S *JUDITH* IN THE DEVELOPMENT OF THE EPIC FROM ANTIQUITY TO ROMANTICISM

His point of departure being the classification of the epic in reference works of literary theory, the author briefly outlines the constant features of the epic tradition: the epic structure of antiquity with its themes, verse form and stylistic formulae (exposition, invocation, standard epithets, epic narration, *in medias res*, retrospection, enumeration, epic similes and so on). Considered in the historical and genetic context of the development of this genre, Marulić's epic *Judith* can be seen to be one of the most significant examples of the preservation of the classic epic traditions.